

ד"ר נפתלי טוקר

ותלמוד תורה כנגד כולם שני סעיפים בסוגיית לימוד תורה בשבת

בין עונג שינה לעונג לימוד בין טורח אבות לטורח בנים

בירושלמי (מגילה פ"ד, ה"א) נאמר במפורש שמישה התקין שיהו ישראל קוראים בתורה בשבתות ובימים טובים, שנאמר: "וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל" (ויקרא כ"ג, מד). הכתוב בשמות ל"ה, א-ב: "ויקהל משה וגוי, נדרש במדרשים מלשון הקהלת העדה ודרשת התורה. אמר הקב"ה למשה עשה לך קהילות בכל שבת ושבת ולכנס בבתי מדרשות ללמד ולהורות לישראל דבר תורה (תורה שלמה, שמות ל"ה, אות א). ועוד הרבה.

עם זאת, שאלת לימוד התורה ביום שבת, עד כמה מצווה איש מישראל להתעסק בתורה שלא תהיה סתירה למה שאמר הכתוב "וקראת לשבת עונג" (ישעיה נ"ג, יג) היא סוגיית מורכבת שסעיפים רבים לה. היא נידונה וחוזרת ונידונה בספרות השו"ת לאורך הדורות.

המאמר יצמצם בקישורה של הסוגיא אל האימרה הנפוצה שנתפרשה בעממיותה "שינה בשבת תענוג" (ילקוט ראובני, ואתחנן), ובלמוד האבות והבנים תורה ביום השבת.

צריך לענג את הנשמה היתירה בחידושי תורה

נפתח בקביעה לגבי אופי לימוד התורה ביום השבת המובאת בזוהר. כיוון שביום השבת יורדת הנשמה היתירה אל הנפש היהודי, נצפנת בו כדי לחזק את הנפש הקבועה, צריך לשתף אותה בעונג שבת בתענוגים גשמיים ורוחניים. כך היא מתענגת בשלוש סעודות, במאכל ובמשתה ומשום כך צריך לתת לה עונג במאכל ובמשתה שלוש פעמים בשלוש הסעודות של שלוש מדרגות האמונה (סעודות שבת הן כנגד שלוש מדרגות בספירות), וזו נוטלת שמחה ועונג באותן סעודות של ישראל¹. עם זאת צריך לענג את הנשמה היתירה גם בתענוג רוחני שיהיה בבחינת תוספת על הנשמה הרגילה. משמע צריך לכבד ולענג אותה בחידושי תורה שהם תוספת על לימוד רגיל.

1. ספר הזהר, ח"ב, רד, ע"א, לפרשת זיקהל, ע"פ תרגום פירוש "הסולם".

כך שנינו בזהר (ח"ג, קעג, ע"א, 'שלח לד'), שבמוצאי שבת, בחזרת הנשמות היתירות למקומן שואל אותן הקב"ה איזה חידוש היה לכן באותו עולם בתורה: אשריהו מי שנשמתו היתירה אומרת לפני הקב"ה חידושי תורה, כמה שמחה היא עושה. הקב"ה מקבץ את הפמליה שלו ואומר: שמעו חידושי תורה שאומרת נשמה זו של פלוני. וכשנתחדש דבר בתורה, והנשמה היתירה שירדה בשבת נתעסקה באלו חידושי דברי תורה, ועולה למעלה אחר השבת, כל פמליא של מעלה מקשיבים (ע"פ תרגום פירוש "הסולם").

ואם שואל את הנשמות על חידושי תורה, ושותקות, נגרם צער בפמליה של מעלה. לפי תיקוני הזהר, (תיקון מח, פה, ע"ב), השראת הנשמה היתירה מחייבת הוספה מן החול על הקודש. חידושי תורה הם בבחינת התוספת המתחייבת. פגימת הנשמה היתירה כתוצאה ממניעת תוספת בשבת מביאה מארה: "ואם חכם תסתלק ממנו חכמתו, ואם הוא עשיר בממון יסתלק ממנו ויישאר יבש כמו שהוא מנע מלמעלה נשמה יתרה"².

וביוסף אומץ, סימן תריח, מביא טעם נכון ללמוד בשבת קבלה. מפני שבשבת באה לאדם נשמה יתירה שהיא אורח חביב. ויש לכבד אותה במיני כיבודים שהוא נהנה מהם, והנשמה נהנית מלימוד הקבלה יותר מכל לימודים, כי הנסתר הוא חכמה אלוקית והנשמה היא חלק אלקי ממעל.

ומעיר בעל יוסף אומץ, שאף על פי שאין לי עסק בנסתרות אבל עם כל זה לא מנעתי ליתן טעם הגון למקובלים הני"ל. והחיד"א (בחומת אנך לתהלים צ"ו), תומך בטעמי המקובלים. מביא ממה שפירשו גורי האר"י את פסוק ו בפרק צ"ו "השתחוּו לה' בהדרת קדש", שראשי תיבות למפרע לפסוק יקבלה. וכתבו בשם הרמ"ק שהייתה לו הצלחה רבה ביום השבת בלימוד קבלה שהיא חכמת האמת. חזר על הדברים רבי חיים פלאגי (כף החיים, סימן כט, ס"ק א) והביא מנהגים של צדיקים בלימוד קבלה בשבת.

השינה בשבת כתענוג ולימוד התורה

דברים אלה של הזהר על הצורך לחדש חידושי תורה כתוספת שבת לנשמה היתרה מובאת אצל כמה מן הפוסקים הקובעים על סמך זה הלכה למעשה. כך השל"ה (בספרו שני לוחות הברית, במסכת שבת, דיבור המתחיל 'שינה') המיצג בסוגיא זו עמדה בלתי פשרנית בנוגע ללימוד התורה ביום השבת. מדבריו משתמע כי לימוד עיוני הדורש מאמץ מחשבותי-שכלי, לא רק שאינו סותר את מצוות עונג שבת אלא לימוד בדרך הזו הוא בגדר חיוב.

כבר בדבריו בעניין שינה בשבת, מקדים השל"ה להסכים שהיא אמנם תענוג, כמקובל אצל מרבית הפוסקים. אך מיד מסייג את גדר התענוג ומתנה: ובלבד שלא

2. ועיין תיקוני הזהר, תיקון יט, לת, ע"א-ע"ב.

ירבה בשינה יותר מדאי שלא יביאנו לביטול תורה. החזיק אחריו מוהר"ר יוסף יוזפא קאשמן (בספרו נוהג כצאן יוסף, שבת, סימן לו). שם מבקר את אלה המוצאים אסמכתא להתבטלם מתורה בשינה, בתואנה שעושים הם מצוה, כי שבת נוטריקון שינה בשבת תענוג. וטוען כנגדם שלא ידעו שלשון שינה משתמעת לשתי פנים. משמע שינה כמשמעו שהוא לשון תנומה, ומשמע נמי לשון משנה. והרי יכול לכלכל דבריו במשפט לקיים שניהם. והתורה חוגרת שק ומבקשת עלבונה מאותם אנשים. ומה שאמרו הטור והרמ"א (אורח חיים רצח) שאם רגיל בשינת הצהרים אל יבטלה כי עונג הוא לו. האמירה מסוייגת ופתוחה לפירושים. שהלוא התייחס אל מי שרגיל בשינת צהרים שלא יבטלנה, ולא חייב לישון את מי שאינו רגיל. וכן שאינו מן הדין רק שאם רגיל בכך אפילו בחול³.

ניתן אמנם להסביר על הדרך הזאת את דברי השלי"ה, כמבקש לסייג את גדר השינה שלא ימצאו אנשים תירוץ להאריך בה בהסתמכם שהיא מצוה. אף על פי כן כפוסק המקורב לתורת הקבלה, עמדת השלי"ה בסוגיא זו, אינה נותנת כוונות מתורת הסוד לשינה בשבת, כתענוג שאנשי הקבלה ייחסו לו משמעות על פי הסוד. להארי"י מיוחסת הדעה שהשינה ביום השבת היא טובה אל הצדיקים כי אין דבר רע שולט ביום שבת, ואין חשש שצדיק יימצא נפסד על ידי השינה, ולכן נכון הדבר לישון ביום השבת אחר האכילה.

ואמנם נוהג היה הארי"י לישון ביום השבת אחר האכילה ב' או ג' שעות, כי אדרבה זהו מכלל עונג שבת, והוסיפו טעמים מטעמי הסוד, שאין לצדיק חשש שיפסיד איזה עיבור נשמת צדיק על ידי שינה, ואדרבה אפשר שירויח וימשיך עמו איזה עיבור נשמת צדיק. ולכן נכון הדבר לישון ביום השבת אחר האכילה כמנהג הארי"י⁴.

בין המתענג בשינה לבין המצטער

כאן המקום להעיר כי מצוות השינה כתענוג שהשבת מחייב, אם בליל שבת ואם בשבת אחרי האכילה, נדונה בספרי השאלות והתשובות והמנהגים. קשר אמיץ לסוגיא עם מצוות לימוד תורה בשבת. כגון, אם הרצון והתענוג ללימוד תורה בכל זמן מזמני השבת, עדיפים על עונג השינה ודוחים אותו.

המהרי"ל (מנהגים, שבת, סימן לו) הסביר את מנהגו להאריך בשינת שחרית בשבת כי היא עונג שבת, וכך נהגו גם הכהנים בבית המקדש, ולכן אין לבטלה. כפשוטו מתפרשים דבריו כמייחסים לשינה בשבת כמצוות עונג בפני עצמה שאין לבטלה. האריך במחלוקת העניין והטעמים, הבי"ח, (טור או"ח, רפא, דיבור המתחיל ימסדרין). והסכים עם מה שמשמע מפשט דברי המהרי"ל שעיקר הטעם שלא לבטל שינת שחרית שהוא עונג שבת.

3. האפשרויות לפרש, עין אי וולדינברג, ציץ אליעזר, ח"ז סימן כג, ס"ק ה.

4. ראה שערי תשובה לשו"ע, או"ח רצ, ס"ק א. י"ח סופר, כף החיים, או"ח רלא, ס"ק ה, ח' פלאגין, כף החיים שלו, סימן כט, ס"ק ט, שם מביא מילקוט ראובני, ואתחנן, דכתב שבשבת אין קטרוג למעלה. לכן שינה בשבת תענוג, כי אין שטן ואין פגע רע.

קירבה לדעה זו מצאנו אצל רבי חייא פונטרימולי (בספרו צפיחית בדבש, סימן כד). השאלה שבה להיות נדונה אצל בנו רבי חיים בנימין פונטרימולי (בספרו פתח הדביר, או"ח, סימן רפ, ס"ק ב). שם חוזר ונותן דגשים על עיקר דברי אביו ומגן עליהם. שניהם, האב ובנו, נשמעים כמצדדים לאסור נדידת השינה בליל שבת. עם זאת הטעם הנזכר אצלם אינו מפני ששינה בשבת היא תענוג כמצוה לעצמה, אלא מפני שנדידת שינה צער הוא לו, וכל דבר הנאסר משום עינוי הוא דאורייתא. ומביא פתח הדביר בשם הרב זרע ברוך, דהמצטער עצמו בנדידת השינה נקרא חוטא, שאין דבר שמצטער ומתיש כחו כנדידת השינה. ובלשון צפיחית בדבש: דידוע כי אדם שיהיה ניעור כל הלילה גם ביום אפילו שישן, אפילו הכי אין גופו בקו הבריאות ואינו מקיים סעודת שבת כראוי.

וכבר הרגיש ציץ אליעזר (חי"ו, סימן כג, ס"ק ה), שמה שאוסרים שניהם את נדידת השינה בליל שבת הוא דווקא כשמצטער עצמו בנדידת השינה. אבל היכא שמחובב הלימוד אינו מרגיש שום צער ונזק במה שהוא ער, מודים שניהם שפיר דאין עליו חיוב לישון מפאת שהוא ליל תענוג. ומביא צפיחית בדבש, ומצטטו פתח הדביר, שכך נהגו בני החבורה, בתחילת ליל שבת נתאספו יחד ללמוד ולפלפל עד מקום שיד שכלם מגעת בלי יגיעה, וכשיגיעו לאיזו סוגיא עמוקה והם צריכים לטרוח עצמם להבין ההלכה על בורייה, יסיעו עצמם ממנה למקום הפשוט שלא יהיו לזאים שכלם ביום שבת קודש (ראה להלן). ואם השינה קופצת עליהם ינוחו מעט וערבה שנתם שעה או שתיים, שיעור שתנוח דעתם ותפוג שנתם.

וראיתי 'בלב חיים' (חי"ב, סימן קפ) שם נשאל הג"מ חיים פלאגי אם מותר בליל שבת להיות ניעור כל הלילה וללמוד כדי לעשות "תיקון כרת", או אסור משום שמבטל עונג שבת. וכתב דנראה לאסור כיוון דקיימא לן שינה בשבת תענוג אפילו ביום, כל שכן בלילה דאיכא צערה דגופא שמצטער, ואינו יכול בשבת לעשות דבר, שמצטער גופו משום עונג שבת. ודוק דברי המשיב הג"מ חיים פלאגי "כל שכן בלילה" מפני שבנדידת שנתו בלילה עובר על שני איסורים, א) ביטול שינה שהיא מצוה בפני עצמה כחיוב של עונג שבת. ב) כדברי צפיחית בדבש ופתח הדביר, שיש צער לגוף אם לא ישן ומפני זה לא יוכל לעשות בשבת דבר.

משתמע מדבריו שעצם השינה היא עונג שבת ואין לבטלה בשום פנים, גם כשאין לו צער בביטול השינה: דקיימא לן שינה בשבת תענוג אפילו ביום.

דברים מפורשים כותב זה השלחן (חי"א, סימן רצ), שאסור להיות ער כל ליל שבת אפילו לעסוק בתורה. קביעה זו נמצא הוא למד מקל וחומר, שאם אמרו הטור והרמ"א דהרגיל בשנית צהרים אל יבטלנו, כל שכן שאין לבטל שינת הלילה, דודאי אדם רגיל בה. ועוד ראיה לו מדברי רש"י (כתובות סב, ע"ב), שכתב שהוא ליל תענוג ושבתה והנאת הגוף.

בשביל חידוש שמתחדש מותר לנדוד שינה בליל שבת

ציץ אליעזר (חי"ז, סימן כג, ס"ק ה), מעיר שלדעתו הפריז זה השלחן על המידה לפסוק בסכינא חריפא לאיסור מוחלט להיות ער כל ליל שבת קודש אפילו לעסוק בתורה. מוכיח מפירוש הר"ן על הרי"ף, כתובות סב, ע"ב, שחידוש שמתחדש לתלמידי חכמים בדרך לימודם מותר להם בליל שבת לנדוד משום כך שינה מעיניהם, והיינו מפני שזהו התענוג וההנאה שלהם בליל תענוג זה. כי בלימוד תורה יוצאים גם כן ידי חובת התענוג. ובדיוקי עיונו הגיע למסקנה שכל שמתעסק בטורח העיון והשינה לא אונסתו, ואינו מרגיש שום צער, שפיר, דליכא איסורא להיות ער בליל שבת. והפירוש על הדרך הזאת את דברי הר"ן יצטרך לקמן לבירור נוסף, על פי שיטת צפיחית בדבש.

אין לפרוש מן התורה בשביל עונג שינה

דעתו של השלי"ה בעניין לימוד התורה בשבת נסמכת עם זאת על דבר הזהר, ומסקנותיו חדות ותובעניות יותר: לא איברו שבתות אלא לגירסא וחלילה לפרוש מן התורה בשביל התענוג. ואדרבה חייב אדם לראות בכל שבת ושבת לחדש חידושי התורה, כמו שכתוב בזהר שבמוצאי שבת בחזרת נשמה יתירה למקומה שואל אותה הקב"ה מה חידוש היה מחדש בתורה. שב השלי"ה להזכיר העניין בהמשך דבריו בדיבור המתחיל "במחשבה", שמחויב האדם להמציא בשכלו חידושי התורה מידי שבת בשבתו, ומצטט באריכות את דברי הזהר מפרשת שלח לך.

קביעותו של השלי"ה בעניין זה מצטרפות למה שהקדים לומר לפני זה, דיבור המתחיל "וקראתו": ויקום מתוך שמחת אכילתו לקבוע לימודו, או יישן מעט לנוח, אחר כך ישב ללמוד, נושא ונותן בעומקה של הלכה כפי השגתו והבנת שכלו. נראה אפוא מדבריו שלימוד עיון מותר בשבת.

דברי השלי"ה מצוטטים אצל שערי תשובה, (לשולחן ערוך, או"ח סימן רצ, ס"ק א, ומביא ממחזיק ברכה להחיד"א, סימן רצ, ס"ק ד, בשם דעת חכמה, שער השבת, פ"ט), שאם מחדש בתורה מעטרין לאביו באותו עולם. ולכן נסמכו שני ציווים של כיבוד אב למצות שבת: זכור את יום השבת - כבד את אביך ואת אמך. וכן, איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו. ובניגוד למה שמשמע מנדרים לו, ע"א, שאין מתחילין ללמד תינוקות בדבר שלא למדו מעולם, ופירשו, בין היתר, שדבר חדש דורש עיון וטורח ומפריע לעונג שבת אף לגדולים, מוסיף שערי תשובה, ומי שאינו בר הכי לחדש, ילמוד דברים שלא למד עד הנה. והתכוון, כנראה, שערי תשובה, שהלימוד מן הסוג הזה יהיה לדידו של מי שאינו בר הכי, בחזקת חידוש. עוד עיין אליה רבה רז, א, שם מסכים לדברי הזהר כי בחזרת הנשמה שואלין אותה מה חידש בתורה, על כן ייזהר כל אחד לחדש בשבת בדברי תורה⁵.

5. באריכות, י"ח סופר, כף החיים, ח"ד, רצ, ס"ק י.

תוכחת נוהג כצאן יוסף

לכאורה ניתן לצרף לדברי הפוסקים הדורשים לימוד התורה ללא סייג בשבת את דברי התוכחה של נוהג כצאן יוסף, (שבת, סימן לו), נגד אלה המוצאים אסמכתא להתבטלם מתורה בשינה, מתוך תואנה שעושים הם מצוה, ובלשונו: "והאידינא רביס מעמי הארץ אחר שמלאו בטנם שוכבים על מטות שן וסרוחים על עריסותם, ואין בהם חפץ לקרות... והתורה חוגרת שק ומבקשת עלבונה". לצד ביקורתו הקשה נגד המתבטלים, משבח המחבר את הקהלות שיש בהן בתי מדרשים, בקצתם לומדים מקרא, ובקצתם פוסקים.

עוד מביא מה שאמרו בזהר, כשנשמה יתירה חוזרת למקומה שואלן אותה מה חידוש היה בבית המדרש וכו'. הזכיר המחבר סוגים שונים של כתובי קודש שנוהגים ללמוד בשבת בבתי מדרשות, מקרא, פוסקים, מדרשים ודרושים מתוך השי"ס וספרי מוסר. ומסיים: "והולך כל אדם לאותו בית המדרש שנפשו והשגתו חשקה בו". והנה אגב דברי התוכחה והשבח ללומדי התורה בשבת, הביא ואמר בניסוח זהיר: "אמנם דבר הצריך עיון שמצטער בו שאינו יכול לפי שעה לירד לעומק הדבר ההוא אסור בשבת".

עוד הוסיף הערת הסתייגות: "ולא כתבתי כל זה אלא לאיש אשר כמוני ולאיו אנשים חשובים יותר ויותר ממני, אלא שדרים בישובים ואין להם ספרים שהם מעוררים בדבר הזה".

נקט בסוגיא המיוחדת הזו לשון זהירה ומסוייגת, אפשר מפני המטען הערכי העצום האצור במצוות תלמוד תורה ששקולה כנגד כולם. והיסס למחלוקת העלולה לפרוץ בקביעה מעין זו. גם אפשר שחשש לבעלי בתים מן הישוב ולעמי הארץ שיפרשו את דבריו שלא כהוגן, וימצאו בהם סימוכין להתבטלות מתורה בשבת. עם זאת יתכן שמשמע מהערתו שהיו אמנם ספרים נוספים שעוררו לאסור לימוד העיון שמצטערים בו. אלא שספרים אלה לא הגיעו לידיהם של רבנן היושבים בערי השדה.

יעב"ץ - עיון עמוק בשבת נחשב חילול שבת

אמירות מפורשות יותר בעניין איסור העיון בעומק ביום השבת מביא יעב"ץ (הג"מ יעקב עמדין) בסידורו בית יעקב אחרי מסכת שבת, במדרש לפירושים. תחילה מסכם מדברי הטור והשלחן ערוך, או"ח רצח, שיש לקבוע מדרש לאחר סעודת שחרית לדרוש בדברי תורה. ואפילו תלמידי חכמים שלפי מה שמביא הבית יוסף על הטור או"ח, רפה, מצווים בשבת בעונג אכילה ושתייה יותר מבעלי בתים ובני המון העם, מכל מקום לאחר שקיימו "שבת היא לכם" והתענגו, יקיימו גם "שבת היא להי", לעסוק בתורה. וכן, אם רגיל הוא בשינת צהרים אל יבטלנה, כי עונג היא לו. בהמשך קובע את סדר הסוגיות ונושאי הלימוד שיש לעסוק בשבת, איזה לימוד

של תורה יש להקדים: ידיעת המצוות כראוי, הלכות שבת בשבת, דיני ומנהגי התפילה, פירוש הפרשה והנביא שקראו בו והמדרשים שעליהם. ותלמיד חכם יכנס לפרדס חכמת האמת ויטייל בו שעונג הוא לו.

הדגש המיוחד שנותן יעב"ץ ללימוד תורה בשבת, מסתיים בדגש אחר בו מעיר יעב"ץ שהוא חולק על מה שאמר השלי"ה שצריך בשבת לשאת ולתת בעומקה של הלכה. ומזהיר את לומדי התורה: אך אל יטריח את עצמו בעיון עמוק, ואין צריך לומר שלא יטריד עצמו בלימוד הגמרא בעומק (זלא כשלי"ה). ופוסק נחרצות, שגם זה נחשב חילול שבת.

הסיפור עם ר' זירא

את קביעתו החריפה מסמיך קודם כל על מה שמספרת הגמרא בשבת קיט, ע"א- ע"ב: "ר' זירא מהדר אזוגי דרבנן אמר להם במטותא מינייכו לא תחללוניה". תרגום: ר' זירא כשהיה רואה זוגות זוגות חכמים המדברים ביניהם, היה מחזר אחריהם ואומר להם, בבקשה מכס אל תחללוהו.

הגי"מ יעב"ץ מסכים לפירוש רש"י שמדובר בתלמידי חכמים שדיברו בשבת בתורה ולהם היה אומר ר' זירא כך. כי תלמידי חכמים ודאי אינם עסוקים בדברים בטלים אפילו בימי החול. אלא שסברו שמצוה הם עושים במה שהם מדברים בתורה בשבת. מיחה בידן ר' זירא והעלה עליהם כמחללי שבת. כי סתם שני תלמידי חכמים העוסקים בתורה רגילים להעמיק ולפלפל בחריפות, נמצא כבוד שבת נשכח מאחר שנוהגים בו מנהג חול. וקובע את הכלל שצריך להבדיל את השבת שלא יעסקו בו בלימוד תורה ביגיעה כדרך שעוסקים בחול. שאפילו הלימוד צריך להיות תענוג ולא יהא כמשא כבד ועבודה קשה.

אין מטריחין את התינוקות לקרות בתחילה בשבת

עוד אסמכתא לאיסור לימוד תורה ביגיעה בשבת מביא יעב"ץ מנדרים לו, ע"ב. אומרת הגמרא, דאין קוראין בתחילה משום "דיפנו אבהתהון דינוקי למצותא דשבת ואיבעית אימא, משום דבשבתא אכלין ושתין ויקיר עליהון עלמא". פירוש: אין מטריחין את התינוקות לקרות בתחילה בשבת, רצה לומר, ללמד להם מה שלא קראו עדיין. וטעם הדבר, שאם יהיו האבות עסוקים בשבת ללמד את בניהם ולקרות להם דבר חדש, שטרם למדוהו, יהיו האבות והבנים טרודין ומתייגעין בקריאת הסוגיא החדשה, ולא יהיו פנויים למצות שבת להתענג בו, ויבטלו האבות מה שנהגו להשתעשע עם התינוקות בשבת (הרי"ן). לכן שונים ולומדים מה שכבר למדו. ומכיוון שלמדוהו אין טורח יתר ולא יהיו טרודים.

טעם אחר מדוע אין לקרות עם התינוקות דבר חדש, מתוך שבשבת אוכלים ושותים הרבה יותר מימות החול, אבריהם כבדים עליהם ואין יכולים ללמוד

בתחילה, דהיינו סוגיא חדשה שצריך עיון מרובה קשה להם הלימוד בשבת. מכל מקום שונין מה שכבר למדו, שמכיוון שלמדוהו אין טורח יתר בחזרה. מן המובאה הזו בנדירים, נמצא יעב"ץ למד שרבותינו חשו לטורח האבות והבנים יחדיו גם בלימוד תורה החמור שלא יעסקו בו בשבת ביגיעה כדרך שעוסקים בחול, אלא צריך להבדיל יום השבת בכל דבר, שאפילו הלימוד הקדוש צריך להיות תענוג ולא יהא כמשא כבד ועבודה קשה.

חזר על איסור הלימוד הקשה בפרק מוסך השבת, בביאור לקידושא רבא, פירש מרן יעב"ץ את משמעות "זכור את יום השבת לקדשו" ואמר, והוא שבא לבאר כאן שבימי החול תעסוק במשא ומתן בדיני התורה בעיון ובפלפול, לאפוקי שבת שלא תעסוק גם בעבודת התורה, לא אפילו במלאכתה הקלה כעניין שאמרו אין שונין בו בתחילה מפני קישוי הלמידה שגם זה בכלל אזהרת השביתה, אלא יחזור על תלמודו הרגיל על לשונו ויעיין בדברי אגדה המושכת לבו של אדם. פירש יעב"ץ את מחאתו של ר' זירא בידן של תלמידי החכמים מפני שפלפלו בתורה בעומק ונהגו במעשה הזה כמחללי שבת, כיו"ב טעם האיסור ללמוד בשבת סוגיא חדשה, מפני קישוי הלמידה ויש בזה חילול תענוג שבת.

חומרת איסורו של יעב"ץ עלתה לנגד עיניהם של האחרונים ורובם אינם מסכימים שיש איסור מן הדין לעסוק בשבת בעיון ובפלפול כמו שלומד תלמיד חכם בימות החול.

נקדים להזכיר מה שפירש דעת חכמה את דברי ר' זירא שבאמת הקפיד להזהיר את זוגות תלמידי החכמים שלא יבואו בלי משים לידי שיחת חולין ויחללו באופן זה את השבת. והביא החיד"א פירוש זה במחזיק ברכה, או"ח, סימן רצ. וכבר הקדים יעב"ץ להפריך פירוש מעין זה בהסכימו עם רש"י כי תלמידי חכמים ודאי אינם עוסקים בדברים בטלים אפילו בימי החול, ולא על כגון זה הקפיד להזהירם ר' זירא.

בין מנחת אלעזר ליביע אומר הפירושים לסיפור על ר' זירא ועל ר' ששת

עם זאת הרגיש הגאון ממונקאטש (מרן חיים אלעזר שפירא) במנחת אלעזר ח"ד, סימן מה, כי יעב"ץ והנספחים לדעתו, בהסתמכם על מה שמיחה ר' זירא ביד רבנן שלא יחללו שבת בלימוד התורה, התעלמו מפירוש רש"י את העניין. על פי פירושו של רש"י, אמר רבי זירא לרבנן, לכו והתעסקו בעונג ולא תחללוניה ליבטל תענוגים. לפי זה מיחה ר' זירא לא מפני שהיה איסור וחילול בעצם לימוד התורה בעיון בשבת, אלא מפני שנמשכו אחר עיונם הרבה והאריכו בשיחתם בתורה וחשש שמא ידחו את הסעודה ולא יתפנו לתענוגי שבת אחרים. שהלוא קיימא לן בפסחים סח, ע"ב שהכל מודים בשבת דבעינן לכו. הוזהירם ר' זירא שלא יאריכו כל כך בפלפולים זה עם זה כמו שהם רגילים בימות החול.

על הדרך הזו פירש הטור באו"ח, סימן רפת, את מחאתו של ר' זירא: כשהיה רואה תלמידים שקובעים ללמוד בזמן הסעודה היה מזהירם שלא יבטלו סעודת שבת. ולא אמר הטור שר' זירא הזהירם מפני שהלימוד בעיון הוא חילול שבת.

לשאלה אם נאה והגון לתלמיד חכם שיעסוק בעיון ופלפול ביום שבת כמעשהו בחול, מסתמך הגאון הרב עובדיה יוסף, ביביע אומר ח"ב, סימן יח, על פירושים אלה ומסכים שמחאתו של ר' זירא לא הייתה מחמת שיש איסור עצמי בעיון ופלפול מעמיקים בתורה, רק הוכיחם ר' זירא על שלא היו מפנים את עצמם גם להתענג בשבת. ולעולם שהעיון עצמו אין בו סרך איסור, וכל שכן דלא הוי חילול שבת ח"י.

ראיה לפירושים אלו לכוונת ר' זירא במחאתו, אפשר למצוא ממה שמספרת הגמרא מעין הסיפור הזה גם על רב ששת (שבת, קיט, ע"א), כשהיה דורש בשבת היה מושיב את החכמים במקום שמגיע הצל, כדי שיצטערו וימהרו לקום ולא יתעכבו לשאת ולתת בדברים ויבטלו מעונג שבת. מכלול הסוגיא הנדונה בשבת שם, אינה מתכוונת אפוא להצביע על עצם העיון המעמיק והפלפול בדברי תורה כמעשה שיש בו חילול שבת, אלא מבקשת להזהיר ממה שקורה לא אחת שזוגות של חכמים נמשכים אחר עיונם בתורה בשבת, ומאריכים בלי משים אחר תפילת שחרית בפלפול תורה, ומבטלים לעצמם ולבני ביתם את הסעודה שהיא עונג שבת. הזהירם ר' זירא שלא יאריכו כל כך בפלפול זה כמו שהם רגילים בימות החול, גם כל היום, דבשבת צריכים להתענג בסעודה. וראיה מסייעת לכל זה מוצא מנחת אלעזר, שם, בעובדה שאיסור העיון המעמיק בשבת לא פסקינן בשום מקום בטור ואו בשלחן ערוך, יען שאינו הלכה.

חילוקי הפירושים בסוגיית "אין קוראים בשבת בתחילה"

באשר לאסמכתא השנייה אותה מביא יעב"ץ מנדרים לו, ע"ב. אומרת שם הגמרא בהסבר הראשון: שטעם בשבת דאין קוראין בתחילה, משום "דיפנו אבהתהון דינוקי למצותא דשבתא" (גירסא אחרת שהייתה לנוכח רש"י, "למצוותא דלהון"). ובתירוץ השני (איבעית אימא): משום דבשבתא אכלין ושתין ויקיר עליהן עלמא. המובאה של התירוץ הראשון אינה מנוסחת בבהירות ופתוחה לכמה אפשרויות הבנה. יעב"ץ פירש על פי דרכו והגיונו, ומתנגדו חלקו ופירשו אחרת. יש מן המפרשים העומדים על קו האמצע.

פשט המילים בגמרא

על פי פשט המילים מסבירה הגמרא מה טעם אין קוראים (המלמדים או האבות) עם התינוקות ביום השבת סוגיא "תחילית" שטרם למדה? הטעם כדי שיפנו אבות התינוקות למצות שבת. הגמרא, שמפנה את אזהרתה והוראתה למלמדים ולאבות

ונותנת את טעם האיסור להם, אינה מגבילה את איסור הלימוד מן הסוג הזה לזמן מוגדר מיממת השבת, ואינה מציינת את סוג המצוה שחובת האבות להיות פנויים לה ולקיימה. משמעות האמירה הכוללת כי בכל זמן שהוא מיממת השבת אין לקרוא עם התינוקות סוגיא המצריכה עיון תחילי מעמיק. כנגד זה בכל זמן מיממת השבת על האבות להיות פנויים לקיים מצות שבת.

מהי מצות שבת המכוונת באמירה! ואיזה מעשה עומד בניגוד לה וסותר אותה? מניה וביה צצה ועולה השאלה האם לא נתכוונה הגמרא לומר שללמוד סוגיא תחילית שמצריכה עיון, איננה מצות שבת ואיננו עבור האבות תענוגי מתענוגי השבת. בהסתמך על מה שאסרה הגמרא והעמידה לימוד מעין זה כניגוד למצוה ממצוות השבת (שכן אחרת מדוע מזהרים האבות לא לעסוק בלימוד העיון אלא לפנות למצות שבת) מצא בזה יעב"ץ אסמכתא לקביעתו הכללית שלימוד העיון איננו ממצות שבת לא לגדולים ולא לקטנים, ואף חמור מזה, יש בו חילול מצות התענוג לשבת.

פירושו של רש"י - לימוד העיון איננו ממצות התענוגים של שבת

קשה להכריע אם לא ניתן למצוא בפירוש רש"י סיוע לפסיקתו החמורה של יעב"ץ. בדומה לניסוח האמירה בגמרא, פתוח גם פירושו של רש"י לכמה אפשרויות. מפרש רש"י את טעם האיסור: שאם היו עסוקים להקרותם בתחילה בדבר חדש היו טרודים בהם ולא היו פנויים למצות שבת להתענג בו. אבל שונן דבר שלמדוהו כי הואיל וכבר למדוהו לא מיטרדי בהו. ודוק: טרודים במי? יתכן לומר שיהיו האבות טרודים בלימוד החדש כדי להתעמק ולהבינו על בוריו. שהלוא גם בניהם לא יסייעו להם, מאחר שהסוגיא חדשה גם להם. עם זאת מפרש השיטה מקובצת בפירוש הראשון מדוע לא יקראו לבניהם בשבת פרשה שלא למדו אותה מעולם, הטעם כדי שלא יהיו טרודים בלימוד התינוקות ויתבטלו מלעסוק במצות שבת שזהו העונג.

רש"י אינו אומר אמנם במפורש כי לימוד דבר חדש, המצריך עיון, יש בו איסור עצמי משום עמל וטורח שסותר את מצות עונג שבת. אך בחר לתאר את מצבו והרגשתו של האיש הקורא בשבת דבר חדש בלשון "טרוד" (טרודים, מיטרדי). תארים שאינם מצביעים על לימוד מן הסוג הזה לעונג והנאה. בדומה לגמרא מדבר גם רש"י בהכללה ואינו מגביל את האיסור לזמן מסויים מיממת השבת (אחרי תפילת שחרית, למשל, לפני הסעודה). מדבריו משתמע בכל מקרה כי לימוד העיון אינו עולה בקנה אחד עם מצות התענוגים של שבת, ולכן אין לאדם להטריד עצמו בלימוד מן הסוג הזה ויפנה להתענג במצות שבת.

לתלמידי חכמים בינם לבין עצמם מותר ללמוד דבר חדש

יצויין כי קיימת אפשרות לפרש את דברי הגמרא ובמקביל את פירושו של רש"י בהסתמך על הפירוש הראשון שהביא השיטה מקובצת: מה טעם אסרו הלימוד עם התינוקות דבר חדש? הואיל והאבות יהיו טרודים בלימוד התינוקות עצמם כדי ללמדם ולהבינם דבר שטרם למדו, וזאת מפני חולשת שכלם של התינוקות. לימוד על האופן הזה, שיש בו צורך להתעסק הרבה עם התינוקות איננו תענוג מתענוג שבת לאבות.

זאת ועוד, בלימוד התינוקות דבר חדש יהיו האבות טרודים הרבה ולא יהיו פנויים להתענג במצות שבת שלהם. לפי זה מופנה האיסור ומכוון רק בהתייחס ללימוד תינוקות, או גבי התינוקות עצמם ששכלם חלש. אך אין איסור על האבות ועל תלמידי חכמים בכלל, ללמוד בינם לבין עצמם לימוד המצריך עיון.

הטור והשולחן ערוך ממשיכים להחזיק בלשון פתוחה בנסחם האיסור הזה ביורה דעה, רמה (הלכות תלמוד תורה, מלמדים): "אין קורין לתינוקות בתחילה בשבת מה שלא למדו, משום טורח שבת. אבל מה שקראו פעם אחת, שונים אותו להן בשבת".

במקום לשון 'טרודים', אותה נקט רש"י, וכן מה שהרחיב הטעם ואמר שמא לא יהיו פנויים למצות שבת להתענג בו, נימקו שני הפוסקים "משום טורח בשבת". דהיינו, לימוד דבר חדש הוא טורח שבת, על כן לא יקראו בתחילה. וזה מתקרב ומסייע למה שאמר מרן יעב"ץ שלימוד העיון הוא חילול שבת.

לקרות בתחילה בשבת - טורח של מי? טורח לתינוקות? טורח למלמדים או טורח לאבות?

עם זאת לימוד דבר חדש - טורח שבת של מי? לשונם הפתוחה של הפוסקים מאפשרת שני פירושים אחרים שנזכרו לעיל.

א. שזה טורח שבת לתינוקות, המתקשים בדבר חדש ומבקשים גם להשתעשע בתענוגים, כדוגמת הניסוח בו משתמש המאירי בפתיחת דבריו לנדרים, שם: "התינוקות אין מטריחים אותם לקרות בתחילה בשבת". בדרך דומה פירש העניין ערוך השולחן. סימן רמה, ס"ק יב: דאין קורין לתינוקות בשבת דבר חדש מה שלא למדו עדיין שקשה להם להבין מפני טורח שבת.

ב. שזה טורח שבת למלמדים ולאבות מפני שיהיו טרודים בתינוקות עצמם ללמדם ולהבינם דבר חדש שטרם למדו.

הגאון ממונקאטש, במנחת אלעזר ח"ד, סימן מה, בהתפלמסו קשות בעניין הזה עם יעב"ץ ועם צפחית בדבש המסכים ליעב"ץ (ראה לקמן), מסתמך על העובדה שהטור והשולחן ערוך פסקו דין זה ביורה דעה דווקא, בהלכות מלמדים. דבר זה

מלמד שהטעם שאין מתחילין ללמד תינוקות בשבת בדבר שלא למדו הוא דרק משום שקשה לפני התינוקות ויכבד עליהם. כלומר אין להטריח את התינוקות בדבר חדש בשבת מפני ששכלם חלש, (כדוגמת הטעם השני שמביאה הגמרא באיבעית אימא שהוא לדעת מנחת אלעזר העיקר). שאם נאמר שהגמרא תולה את טעם האיסור בגדולים משום דיפנו אבותיהן של התינוקות למצוותא דשבתא, רוצה לומר שלימוד דבר חדש טורח שבת לאבות, צריכים היו הטור והשלחן ערוך להעמיד דין זה באורח חיים בהלכות שבת, ולצינו במפורש, כדוגמת מה שכתב בנוהג כצאן יוסף, הלכות שבת, סימן לו, שדבר הצריך עיון שמצטער בו שאינו יכול לפי שעה לירד לעומק הדבר ההוא אסור בשבת.

העובדה שאיסור העיון המעמיק בשבת לא נפסק בשום מקום בהלכות שבת, לא אצל הטור ולא אצל השולחן ערוך, היא ראייה, לדעת מנחת אלעזר, שאינו הלכה. ויעויין בפתח הדביר (ח"ג, שבת, סימן רצ, ס"ק ה), שיצא לסייע לאביו בעל צפיחית בדבש שהסכים לאסור לימוד העיון כדעת יעבי"ץ, והביא תנא דמסייע, מהר"ד עראמה, (בפ"ב מהלכות תלמוד תורה, הלכה ב), שהביא הטעם "שאיין קורין לתינוקות בתחילה בשבת", דהיינו מפני עונג שבת, והוסיף מהר"ד עראמה שנראה שאפילו בגדולי החכמים הוא הדין בדבר שצריך עיון גדול.

דוחה הפירוש הזה מנחת אלעזר ואומר גבי "איין קורין לתינוקות בתחילה בשבת" שזה שייך דווקא לתינוקות ששכלם חלש. מה שאין כן לתלמיד חכם, גדול בשנים, פשיטא שעונג הוא לו. ומנלן להגאון יעבי"ץ לחדש זה לאסור בגדולים! מקשה מנחת אלעזר.

והקדימו לענות על טענה זו צפיחית בדבש ובנו פתח הדביר, שאם הסוגיא בנדרים מדברת על תינוקות שלא קורין בתחילה, יש ללמוד בדרך ההיקש, או במידת הקל וחומר לגבי גדולים. שאם השמיעה הגמרא לנו שבלימוד שאינו קשה אלא לגבי תינוקות, ואין בלימוד כשלעצמו כל כך טורח, ואפילו הכי כיוון שלפי שכלו ולפי שניו מצטער הקטן בלימוד זה ואסרוהו, כל שכן, או היינו הך, שלימוד העיון העמוק, שגם הגדולים והמבינים טורחים בו להבין ההלכה על בוריה, דלזה ודאי ליכא פליגי שאין ללמוד אותו בין קודם אכילה ובין לאחר אכילה. כיוון שמצד עצמו יש לאסור לימוד עמוק בשבת בכל העתים.

בין התוספות הרא"ש והמאירי

וראיתי כי גם התוספות לנדרים לו, ע"א, אמרו "איין קורין בתחילה בשבת מפני עונג שבת". ובעמ' ב, דיבור המתחיל "אלא", פירשו בדרך חדשה-ישנה מהו אותו "עונג שבת" שבגללו אין קורין בתחילה: "דיפנו אביהם של תינוקות לסעודת שבת", ואם יקראו בראשון (בתחילה) ישהו שהייה מרובה. וזה דומה למה שפירש רש"י בשבת קיט, ע"א-ע"ב, והטור באורח חיים, סימן רפח, את דברי ר' זירא, שכשהיה רואה זוגות תלמידי חכמים המדברים ביניהם דברי תורה, מיחה בידן שלא יחללו את

השבת. פירשו, שמיחה ר' זירא בידן שחשש שמא יאריכו בשיחתם בתורה ויבטלו סעודת שבת (לעיל).

הפירוש על הדרך הזו אינו מסייע לקביעתו ההחלטית של יעביץ לאסור הלימוד בעומק. שהלוא התוספות לא תלו האיסור בגופו ובעצמיתו של לימוד העיון, אלא הביעו חשש שלא יתפנו לסעודת שבת. פירוש התוספות מעלה, בכל אופן, כמה שאלות.

קודם כל, אם החשש הוא שלא יתפנו האבות לסעודת שבת, יש לתמוה מדוע לא תחמה הגמרא את איסור הלימוד בתחילה עם התינוקות והגבילה אותו רק לפרק הזמן שאחר תפילת שחרית ומוסף, לפני הסעודה, וכן לבערב לפני סעודה שלישית, ובאופן זה היו קולעים במדויק את האיסור אל גדר זמנו.

זאת ועוד, אם הטעם לאיסור הלימוד בתחילה הוא שמא תהיה שהייה מרובה וידחו הסעודה, מאי שנא לימוד בתחילה, ומאי שנא לימוד פרשה ארוכה שכבר למדוה בימות החול. יתכן שפרשה כלשהי שלמדוה התינוקות בימות החול, ועכשיו בשבת שונין אותה האבות עם התינוקות, הגם אם קלה היא לחזרה, אפשר שהיא פרשה ארוכה שפרק הזמן לחזור עליה יארך הרבה ושוב תהיה שהייה מרובה ונמצאת סעודת שבת מושהית ונדחית. על פי פירוש התוספות צריכה הייתה הגמרא לומר שאין מאריכין בשבת לקרוא ולשנות עם התינוקות כדי שלא ישתהו מלפנות לסעודת שבת וכיו"ב.

פירוש של הרא"ש

שאלות אלו יש לשאול גם לגבי פירושו של הרא"ש, שבעיקרו הולך הוא בדרך התוספות. ומפרש בסגנונו, שאם היו קורין בתחילה (כנראה המלמדים והתינוקות) היו טרודים הרבה להבין חומרת הסוגיא, והיו צריכים להאריך, בעוד האבות משתהים ומצפים לבניהם לסעוד עד שיבואו ומבטלים עונג שבת. טבעי הדבר שקיום מצוות העונג של סעודת שבת עומד בסדר עדיפות ראשונה, שהרי שלוש סעודות חייב אדם מצד הדין לאכול בשבת. מכאן הדרישה וההקפדה לקיים הסעודה בכל תנאי שהוא, ואיסור על דברים המעכבים, חיוביים ככל שיהיו.

השאלה הנשארת פתוחה היא האמנם לכך נתכוונה הגמרא במה שאמרה שאין קורין בתחילה משום "דיפנון אבהתהון דינוקי למצוותא דשבתא", ומדוע לא אמרה הגמרא שאין מאריכין לקרוא עם התינוקות אחרי שחרית או בערב כדי שיפנו וגוי?

המאירי - טורח התינוקות וסבל האבות

למעשה מפרש גם המאירי על דרך זו ומביא כמה דיוקים שמצביעים שהייתה לנגד עיניו גירסא נוספת על המובאת בגמרא, והיא נרמזה כבר אצל רש"י בדיבור המתחיל: "דיפנו אבהתהון דינוקא למצוותא דלהון", ולא כמובא בגמרא "למצוותא דשבתא". מפרש המאירי שאין מטריחין את התינוקות לקרות בתחילה בשבת, וטעם הדבר

שהאבות לבס נוקפת עליהם בקריאה ראשונה ופונים לילך להם לעשות להם צוות, ומתייאשים שלא לפנות למצות עונג שבת, אם בשחרית לסעודת שחרית אם בערב לסעודת המנחה, שהרי שלוש סעודות אדם חייב לסעוד בשבת. עכ"ל לטעם הראשון של הגמרא.

המאירי משלב את השתי הגירסאות "למצוותא דלהון", ו"למצוותא דשבתא" בתוך פירושו, כשמשמעו של כל צירוף בפני עצמו שונה מחברו. פותח המאירי אמירה שנתנת דגש לצער התינוקות שמטריחים ללמוד דבר חדש, ועובר אחרי זה לצער הגדולים שמתייסרים ולואה שכלם בשביל להבין הסוגיא על בורייה. התינוקות - מדגיש המאירי את צערם - אין מטריחין אותם לקרות בתחילה בשבת. והטעם מפני שלימוד פרשה שטרם למדוה גורם לאבות, בגלל קשי הלימוד, להתייסר ופונים לחזר אחר צוות-חברותא, שילמדו אותם (על פי הגירסא "דיפנו אבהתהון דינוקא למצוותא דלהון", מלשון צוות שלהם). בין כה וכה נטרדים האבות מקשי הסוגיא וביאושם אינם פונים למצות עונג שבת (שילוב הגירסא המקורית "למצוותא דשבתא"), היינו שאינם מתפנים לסעוד סעודת שחרית, ואם זה לימוד שאחרי הצהרים לא יתפנו לסעוד את סעודה שלישית.

אם פירשנו נכונה את דברי המאירי הרי חרף העובדה שהוא מנמק את טעם האיסור ללמד לתינוקות מה שלא קראו עדיין מחמת החשש שלא יתפנו האבות לסעודת שבת, והגם אם אומר במפורש שטעם האיסור ללימוד העיון העמוק הוא מחמת הטורח והיגיעה שאינם לכבוד שבת, הנה תיאר את הלימוד מן הסוג הזה, כלימוד שמטריח את התינוקות ומביא סבל ויסורין על האבות עד כי מתייאשים הללו. על רקע התיאורים האלה עולה השאלה מאליה אם אין בהצטערות ובהתייסרות הללו מעשה שסותר את עונג שבת.

שלוש גירסאות לשיטה מקובצת יש לבחון את התינוקות בשבת על מה שלמדו בימות החול

השאלה מה הטעם לו נתכוונה הגמרא באוסרה לקרות עם התינוקות סוגיא שטרם למדוה, פתוחה לפירושים הרבה, ולכל אחת מן הדעות השונות יש במה להתגדר בנוסח הדברים אותם אומרת הגמרא. האפשרות שהגירסא משובשת ולנגד עיניהם של כמה מן הפרשנים עמדו גירסאות אחרות הוכחה כבר מן המובאה אצל רש"י בדיבור המתחיל 'למצוותא דלהון', במקום "למצוותא דשבתא", וכן מן הפירוש המובא אצל המאירי.

אפשרות זו מקבלת תימוך נוסף משלוש גירסאות אותן מביא השיטה מקובצת ומפרשן כל אחת לעצמה ולשיטתה כשכל גירסא מעגנת את טעם האיסור בתחום אחר.

לצד גירסת הגמרא האוסרת ללמוד בתחילה מן הטעם שלא יהיו טרודים בלימוד התינוקות ויתבטלו מלעסוק במצות שבת, מביא השיטה מקובצת נוסחא שנייה שגורסת 'למיצתא להון' (מלשון מיצוי, לבחון את התינוקות ולמצות את ידיעתם), פירוש: מה הטעם שאין קורין התינוקות בתחילה, אלא שונין מה שקראו בשבוע? מפני שאביהם של התינוקות, או רבותיהם, מופנים בשבת לשמוע ולמצות מה שקראו התינוקות בחול כדי לדעת אם יודעים אותו על הברור.

בשיטת הנוסחא הזו משתקף מנהג, המקובל עד ימינו אנו, שביום השבת קורין האבות עם ילדיהם מה שלמדו בימות השבוע, ובמקביל או לחילופין קורין ושונין הילדים עם רבותיהם. אוסרת אפוא הגמרא ללמוד בתחילה כדי לתת תוקף וגושפנקא הלכתית למנהג בעל ערך לימודי-חינוכי גדול במעלה, שיהיו האבות פנויים ומקפידים לקרוא בשבת עם ילדיהם מה שלמדו בימות החול.

ניתן להעריך את המשמעות של הקריאה והחזרה על מה שלמדו כממחישות לילדים על עירנות האבות למעשי ילדיהם ועל העניין הרב שמגלים בלימודיהם. ביודעין ושלא ביודעין מקיימות הקריאה והחזרה מעין בקרה על דרך לימודיהם של הילדים.

טעם האיסור מעוגן על פי זה בתחום מנהגי ישראל וחינוך הילדים ואין בו נגיעה לבעיית לימוד העיון והעומק ביום השבת. ניתן להסיק שהאבות ותלמידי חכמים, בזמנים פנויים אחרים ביום השבת, רשאים ומותרים ללמוד בינם לבין עצמם לימוד חדש המצריך עיון והעמקה. חולשת הגירסא והפירוש הניתן לה היא, האם אמנם איסור מעין זה וטעמו, ככל שיש בהם ערך ותבונה פדגוגית, הם עניין כל כך נכבד ומרכזי שצריכה הייתה הגמרא לחלוק לו הלכה מיוחדת בהלכות שבת. כנגד זה אפשר לטעון שאכן, מפני זה, לא הביאו הטור והשולחן ערוך האיסור הזה בהלכות שבת, אלא כללו אותו בורה דעה בהלכות מלמדים.

עם זאת נוסחה זו שהשיטה מקובצת מעיר לגביה שהיא ישרה בעינינו, לא הייתה הנוסחא שעמדה לנגד עיני הטור והשולחן ערוך. שהלוא שני הפוסקים אסרו על לימוד בתחילה מפני טורח בשבת, ולא כדי לשמר את הנוהג לבחון את התינוקות ולמצות מה שלמדו בימות החול.

שיהיו הילדים חברותא לאבות

הנוסחא השלישית אותה מביא השיטה מקובצת מדברת על "מצוותא להון", מלשון צוות - חברותא, מעין מה שהביא המאירי בפירושו. ומפרש השיטה מקובצת שהאבות טרודים כל ימות החול ואינם פנויים לקרות כלל ובשבת הם פנויים ומעכבין את בניהם כדי להיות להם לצוות-לחברותא, ויקראו עמהם. לשאלה מדוע אין קורין עם התינוקות דבר שלא למדו אותו, תהיה תשובה כי בשבת האבות פנויים לקרות ופונין לבניהם שיהיו להם חברותא ויקראו עמהם. מדרך הטבע לא יוכלו התינוקות להסביר לאבותיהם דבר חדש שטרם למדו.

הגמרא קבעה אפוא הלכה שאין קורין בשבת בתחילה, כדי לחזק מנהג חשוב זה ולהמריץ את האבות שאינם פנויים בימות החול לקרות כלל, לפנות לבניהם ביום השבת שיהיו להם חברותא. שהלוא קל יהיה לבנים ללמד לאבותיהם דבר שכבר למדוהו בימות החול. נוסחת הגמרא תהיה על פי זה: מה הטעם שאין קורין בתחילה בשבת? כדי שיפנו האבות אל ילדיהם להיות להם לצוות-חברותא.

נקודת החידוש שבנוסחא הזו היא שהאבות הם המייצגים את הצד החלש. בבורותם הכפויה נזקקים הם לסיוע ילדיהם שיהיו להם בשבת חברותא בלימוד תורה. חברותא על הדרך הזו ובנסיבות הללו דורשת קריאה ושינון של פרשה שכבר למדה הילדים בימות החול. חברותא בנסיבות אחרות, בין תלמידי חכמים לבין עצמם, דרך משל, לא משתמע מן הנוסחא הזו, כאילו נאסר אז לימוד חדש ומעמיק המצריך עיון.

התירוצים בגמרא - בין טורח האבות לטורח הבנים

התירוץ הראשון אותו מביאה הגמרא כדי להסביר הטעם מדוע אין קורין בשבת בתחילה, הנה ראינו שנוסחתו הפתוחה, המקוטעת, ואולי המשובשת, איפשרה לפרש אותו לטעמים הרבה ובכיוונים שונים. דעות שונות ומנוגדות נאחזו בדברי התירוץ ומצאו בנוסחו ראייה למסקנותיהם.

הטעם השני אותו מביאה הגמרא לאיסור הלימוד בתחילה, ב"איבעית אימא", ניסוחו אינו מותיר לכאורה אפשרויות הרבה לפירושים. ניכרת אצל מרבית המפרשים אחידות דעים. "משום דבשבתא אכלין ושתין ויקיר עליהן עלמא", כלומר משום שבשבת אוכלים יותר מבחול וכבד עליהם ללמוד מפני המאכל, לכן אין קורין בתחילה שהוא טורח ומצריך עיון מרובה.

השאלה החוזרת על עצמה, למי נתכוונה הגמרא שבשבת אוכלים יותר מבחול וכבד עליהם ללמוד בתחילה, לתינוקות או לאבות?

רש"י, התוספות, הרא"ש והמאירי מפרשים כללית מבלי לציין שמות. ואמנם הניסוח הכללי של הגמרא איפשר ליעב"ץ ולנספחים לדעתו, לגרוס שהגמרא חשה לטורח האבות והבנים יחדיו. ובפירושו של צפיחית בדבש סימן כג, מתבררים שני התירוצים של הגמרא כמשלימים זה את זה. הראשון מוצא באבות את טעם איסור הלימוד בתחילה, והתירוץ השני מוצא זאת בתינוקות. ובלשון צפיחית בדבש: בתירוץ הראשון המנמק "משום דיפנון אבהתהון דינוקי למצוותא דשבתא", חושש על טורח האבות.

על פי הטעם הזה אין האיסור לקרוא בתחילה אלא קודם הסעודה. אבל אם כבר סעדו מותר. שאין כאן כבר ביטול עונג שבת. ולתירוץ השני ב"איבעית אימא", הדבר הוא בהיפך. דחושש על צער התינוקות עצמם שאבריהם כבדים מהאוכל, ולכן אין ללמוד אתם דבר. חדש אחר הסעודה.

יוצא משני התירוצים שיש לחוש משתי הסברות. אין ללמוד דבר קשה שמייגע השכל לא לפני הסעודה, בגלל האבות, ולא אחרי הסעודה בשביל הילדים.

הר"ן מצא לנכון להדגיש בפירושו כי "ויקיר עליהון עלמא", על התינוקות, שמתוך שאכלו יותר ממה שדרכן לאכול בחול אבריהם כבדין עליהן ואין יכולים ללמוד בתחילה שצריך עיון מרובה. הסבר על הדרך הזאת חוזר ומודגש אצל המתנגדים ליעב"ץ וקובעים לגבי כלל העניין המובא בנדריים לו, ע"א-ע"ב, שאין קוראין בתחילה, שזה שייך רק בתינוקות שמוחם חלש. כך דברי 'בית עובדי' בכתב יד, (הביאו פתח הדביר, שבת סימן רצ, ס"ק ה), שלא אמרה הגמרא אלא בתינוקות, אבל תלמיד חכם שאני.

ובעיקר מנחת אלעזר ח"ד, סימן מה, הביא מאחרים ואמר גם מדעתו שדברי הגמרא מתייחסים רק בתינוקות שמוחם חלש עוד וקשה להם ללמוד דבר חדש. והרגיש מנחת אלעזר שהחלוקה הזו בין תינוקות לגדולים אינה חד משמעית כל כך, ויש מקורות נכבדים שאינם מסכימים לזה, סייג את דבריו והתקרב במידה כלשהי לעמדת יעב"ץ, שאמנם גם על הגדולים יקיר עליהון עלמא על ידי אכילה ושתיה, על כן ציוו אז יותר ללמוד מדרש ואגדה וכמו שנהוג. העדיפות ניתנת במנהג הזה בכל אופן ללימוד קל שיש בו עונג והנאה. ומיד חוזר מנחת אלעזר להדגיש ולחדד השגתו על יעב"ץ ואומר: "אבל לאסור לימוד עיון בשבת, מאן דכר שמייהו".

בעניין סדר יומן של הישיבות בשבת כיום

הדילמה בין השינה כעונג שבת לבין לימוד תורה בשבת, הכוונה כמובן לאיזון ולכלכול הנכון והמדוד בין שני העינוגים, שנתחבטו בה כל כך הפוסקים ודורשי התורה, לא עלתה על סדר יומן של הישיבות, הקטנות כגדולות, בדורות האחרונים. כוחם של סדרי הלימוד בשבת הכריע בפועל את הדילמה. עונג השינה, בניסוח האירוני של יעב"ץ, "מאן דכר שמייהו". הנסיון לפרשו כפשוטו, כתענוג מתענוגי השבת היה למעשה דברי ליצים. סדרי הלימוד הנהוגים בישיבות למיניהן מלמדים, כי לא ניתנת עדיפות ללמוד מדרש ואגדה, או ללימוד קל שיש בו עונג והנאה, בבחינת שעשועי תורה. השבת קיבלה על עצמה את הכלל של ותלמוד תורה, בכל אופניו, כנגד כולם.